

Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik leto 1917

Umrla Oton pl. Detela, bivši kranjski deželni glavar in graščak pri Sv. Duhu, in Janez Evangelist Krek. – Prizadevanje cesarja Karla za mir neuspešno. – Preboj Soške fronte.

Položaj leta 1917 za Avstrijce ni bil ugoden. Ogromne so bile izgube vojaštva na vseh frontah (junija 1916 je bilo v Rusiji četrť milijona avstrijskih vojakov v ujetništvu, tri ofenzive na soški fronti v letu 1916 so zahtevale več kot 100.000 mož, do polovice septembra 1917 je Avstro-Ogrska na vseh frontah po nekaterih ocenah izgubila več kot pet milijonov mož). Pokazala se je kriza v izpopolnjevanju enot, zmanjkovalo je vojaške opreme, primanjkovalo je hrane, javno mnenje je bilo vedno bolj proti vojni. Karlovo prizadevanje za mir, ki je potekalo od februarja, ko je preko svojega svaka stopil v stik z antantnim vrhom, ni uspelo.¹ Nemški cesar je bil s pogajanjem seznanjen, vendar je bil preveč pod vplivom svojih generalov, ki so hoteli dokončno zmago, da bi popustil. Nato je Karel hotel skleniti *separatni mir – samo za Avstro-Ogrsko*. Neugodno za ta prizadevanja je bil vstop Združenih držav Amerike v vojno (6. aprila 1917), nepopustljivost Italije v njenih ozemeljskih zahtevah (Trentino in dalmatinski otoki) in zavlačevanje nekaterih antantnih politikov, ki so se bali, da bo Italija izstopila iz vojne, če bi ta ozemlja dobila. Konec koncev pa je tudi antantni vojaški vrh želel končno zmago. Do junija je vsa stvar propadla.

Notranja kriza v Avstro-Ogrski se je poglobljala. Monarhijo je ogrozila februarska revolucija v Rusiji. Njena posledica je bila tudi sklic parlamenta na Dunaju. Karel je hotel Avstrijo vsaj navidezno prikazati kot demokratično. Nameraval je tudi uvesti nekatere reforme, na primer podeliti nacionalno avtonomijo vsemu prebivalstvu monarhije – kolikor bi to dopuščali interesi celotne države. Madžari in ministrski predsednik Clam-Martiniz so bili proti temu in poskus je do nadaljnjega propadel.

Cesarjeva namera pa je prišla med javnost še pred sklicem parlamenta in naletela na ugoden odmev med zatiranimi narodi: pri Čehih in Južnih Slovanih. Slednji so se organizirali v *Jugoslovanskem klubu in na majskem parlamentarnem sklicu nastopili* (dr. Anton Korošec) s svojo zahtevo po reformi, ki bi uvedla federalizem. Akcijo so

podprle množice Slovencev v obliki deklaracijskega gibanja. Tudi občine s Škofjeloškega so pošiljale pisne podpore Jugoslovanskemu klubu.

Na soškem bojišču boji pozimi 1916/17 niso ponehali. Na avstrijski strani je v tem času padlo nad 2800 mož, ranjenih je bilo okoli 12.500 vojakov, skoraj 400 je bilo pogrešanih. Največ (čez 53.000) jih je bilo premeščenih v zaledje zaradi bolezni. Na obeh straneh sta se vojski dopolnjevali z novimi pohodnimi bataljoni, obe strani sta utrjevali postojanke.

Italijani so bili zaskrbljeni nad tem, kaj bo prineslo leto 1917. V začetku leta so Angleži predlagali skupno angleško-francosko-italijansko ofenzivo čez Julijske Alpe do Dunaja in Budimpešte. Kljub temu da je Cadorna računal na skupno avstrijsko-nemško ofenzivo, do uresničitve zavezniškega načrta ni prišlo.

Vsakdanjost

Novo leto 1917 je bilo torej spet nekoliko bolj optimistično. Kronisti so pisali o ponudbah miru s strani centralnih sil. Prazne nade! ... V nekaj dneh bilo je vse zopet potrto in obupano (Stara Loka).

Zima je bila to leto mila, da so ljudje že januarja pripravljali polje za setev. Februarja je zapadel sneg in pritisnil mraz. V Javorjah je bilo najhujše sredi februarja – do minus 15°. Pri Sv. Lenartu je snežilo od začetka januarja skoraj cel mesec, februarja pa je bil mraz še za kakšno stopinjo hujši kot v Javorjah. Na prvi pomladni dan je padal barvast sneg; še konec aprila ga je bilo v Martinj Vrhu cel meter. Po dolini pa je bilo še hladneje

– v začetku februarja je reteški župnik zabeležil minus 22° C. Tudi po dolini je padlo nad meter snega. Marca in aprila sta se menjavala sneg in dež. Zelenje se je pri Sv. Lenartu pokazalo šele v začetku maja. Po nekodi ljudje trgajo strehe in krmijo živino (Sora). Kmalu po deževju je nastopila suša. Konec maja se je v selških hribih (Sv. Lenart in okolica) pa tudi po dolini (Sora) pojavila slana. Vsled

Oto Burdych in Franc Dolenc

velike sile dovoljuje cerkvena oblast v dogovoru z državno oblastjo, da smejo verniki ob nedeljah in zapovedanih praznikih po dokončani božji službi delati na polju; zlasti naj bi lastniki vprežne živine pomagali svojim sosedom in sovaščanom pri oranju, spravljanju sena itd. (Škofja Loka). Seno so pomagali spravljati tudi vojaki. Suša se je zavlekla v poletje. Ponekod so delali procesije za dež, pa ni kaj dosti pomagalo. Sena so še nekaj nakosili, otava pa se je v glavnem posušila. Žita se je malo našelo. Obrodilo pa je dosti sadja in tudi zelo dobro je bilo. Vodnjaki so usihali, tako da je nazadnje

zmanjkalo še vode. Zato julija in avgusta v Loki ni bilo elektrike. Žabničani so hodili po vodo celo na Suho. O sv. Jerneju² se je videla rudeča bukev. Kostanjevo listje rumeno. Otave nič (Javorje). Suša je trajala do oktobra, takrat pa so se začeli nalivi. V začetku oktobra je ponekod že zapadel sneg.

Posledica slabe letine je bila draginja.

	pred vojno	1916	1917
pšenica (mernik)	5-6 K	do 200 K	
(1 kg)	10-24 K		
koruzna moka (1kg)	8 K		
proso	4-5 K (mernik)	28-34 K (100 kg)	150 K (mernik)
vino (l)	80 vin	2- 6 K	6 K
govedina (1kg)	1,60-1,72 K	4,40 K	6 K
svinjina (1 kg)			5 K*
slanina (1 kg)	3-4 K (1914)		10-16 K*
kava (1kg)		9-14K	100 K
jajce	5 vin	24 vin	30 vin
krompir (100 kg)	10 K	9 K (max. cena)	22-100 K
(1 kg)			1,5 K
korenje, repa (100 kg)	3-6 K	24-27 K	60-70 K
moška obleka		200 K	300-600 K
moški čevlji		50 K	80-100 K
drva (2m ³)	pribl. 12 K	50 K	100 K
mleko (l)			50 vin
češnje (1 kg)			1,60 K

* Cena, po kateri prodaja aprovizacijski odbor.

Srebrniki so popolnoma izginili iz obtoka, do začetka 1917 so pobrali tudi niklaste novce. Ostal je le papirnat denar. Imel je sicer majhno veljavo, vendar ga je bilo veliko med ljudmi, tako da so ljudje mogli z denarjem poplačati svoje dolgove, nalagali so ga tudi v hranilnice. Tudi državi so veliko posojali. Peto vojno posojilo (od novembra 1916 do januarja 1917) je bilo precej uspešno. V Javorjah so ljudje prispevali 31.100 K, v Stari Loki 130.000 K, v Žabnici 5.650 K. Šesto vojno posojilo (maja in junija 1917) je bilo manj uspešno. Ljudstvo je modrovalo: "*Ako bomo dalje posojevali, se bodo dalje vojskovali*" (Stara Loka). V Javorjah so ga tokrat podpisali le za 5400 K.

Oblasti so zahtevale podatke o letini, ponavljali so se popisi, prepovedi, izkaznice. Okrog novega leta so vpeljali izkaznice za mast, maščobne izdelke in jedilno olje. Na osebo, razen na otroke, je prišlo pol kilograma slanine na mesec. Za celo starološko občino⁵ je bilo mesečno obljubljenih deset prašičev za zakol. Februarja so pobrali ves oves, seno in slamo. Na izkaznice se je dobilo poleg sladkorja še sol, petrolej, po mestih tudi krompir. Od marca 1917 je bila dovoljena porcija moke 0,75 kg na osebo mesečno. V Stari Loki je ostala le ječmenova in ovsena moka, vse druge je že zmanjkalo. Popisovali

so semena. Vse žito je popisano, še predno se spravi, napravijo nakaki zapisnik, koliko je obsejanega, koliko ha in koliko se bo pridelalo. Učitelj in Windischmann sta popisovalca; eden gre v Davčo, drugi Podgore, delata in pišeta, vendar prehrana zato ni za las boljša. Popišejo se vse zaloge – vsak mora napovedati, kaj da je pridelal. Ljudje napovedujejo, napovedujejo pa tako, da bi se človek najrajši smejal, koliko imajo živine in koliko sena (Sorica). Avgusta so pobrali seno, nekaterim kmetom polovico pridelka. Zapovedane so bile oddaje žita. Moka, ki so jo delili preko aprovizacijskih odborov je bila pogosto črviva. Uršulinke so zato poleti namesto kruha jedle koruzne storže. Kmetje so potrebnim veliko dali, posebno krompirja, veliko zastonj. Po Martinj vrhu se je komaj v deseti hiši dobil kruh. Posebno hudo je bilo v Podlonku in sploh v vaseh, v katerih so še pred vojsko živeli v Jelovici. Popred so dobro zaslužili v gozdu ...; sedaj pa žene dobe papirnato podporo, ki pa zanjo zlepo ne more dobiti kaj živeža. Boljši je v tistih vaseh, ki se bolj žive od kmetijstva. Saj je vsak dninar, ki je med letom delal pri kmetu, za plačilo zahteval živež (Selca). Plačilo za dnino je bilo žito: 4 kg ječmena, 3 kg rži - po nekaterih hišah več, po drugih manj - pa se dobi delavca ... (Sorica). Brezmesni so bili že trije dnevi v tednu ... orožniki stikajo po kuhinjah in preiskujejo lonce. Če se kuha na brezmesni dan meso, mora gospodinja plačati 50-100 K globe (Stara Loka). Posebnost tega leta je bila, da je zmanjkovalo kuriva. Zmrzovali in lakali so zaenkrat bolj revni, gostači in bajtarji. Teh je bilo veliko v Sorici in Podlonku. V Sorici so delali laze in na njih sadili krompir, fižol, ajdo, rž. Z mlekom so jih preskrbovale koze, ki jih je bilo tam kar precej. Meščani, ki tudi niso imeli zalog, so kradli po okoliških njivah, kar je šlo na rovaš vojakov.

Vojaške podpore so se zvišale na 1,60 K za odrasle in 80 vin za otroke. Kot pravi sorški župnik, so nekatere ženske dobile celo 500 do 600 K.

Vojaki so jeseni rekvirirali celo z nasajenimi bajoneti. Tak primer je opisal Finžgar v Sorí. Ker je bilo pomanjkanje veliko, se je vojska včasih sprla, kateri oddelki imajo pravico v ti "zoni" pobirati. županstvo dobi nalog, da mora dati toliko in toliko sena. Županstvo protestira, da toliko ni mogoče, potem se po navadi nekoliko "zgliha" potem pa župan odloči, toliko mora dati kmet, toliko hišar. Sedaj pa kdo bo spravil seno iz hribov ... Na vse prečudne načine spravljajo seno k cesti, včasih pomagajo vojaki. Najbolj odurno je nastopal pri pobiranju sena poročnik Kuhlreiber iz Dunaja. Cena je bila 17 K, potem so obljubili še doplačilo po 6 K, da bi stal kvintal 23 K, plačali niso pa še nič (Sorica). Finžgar je v kroniki navedel količine rekviriranih živil na Kranjskem v letu 1916/17. Po njem vidimo, da je oblast vzela 10.000 t krompirja, 2500 t rži, 1300 t ovs, 930 t fižola, 800 t pšenice ...

Sicer je vojska od spomladi pobirala baker in preostale zvonove. Brez streh na zvonikih so ostale cerkve pri Sv. Duhu, v Pevnem, v Žabnici. Nadomestili so jih železni ploščaki (ploščevina). Zvonove so pobrali tam, kjer so jih prejšnjo jesen še pustili: v Sorí, Gorenji vasi, Stari Loki, Žabnici, Sorici, Retečah, pri Sv. Lenartu. Tu so vzeli zvon, vlit leta 1799. Župnik odtiskov ni hotel narediti, čeprav je cesarsko-kraljevi konservator zahteval. Če so tiste podobe res toliko vredne, naj puste zvonove, pa bo vse v redu. Crngrobskemu zvonu je bilo po posredovanju ravnatelja deželnega muzeja Mantuanija tudi tokrat prizanešeno. Brez zvonjenja so ostale vasi Jeprca, Ladja pri Medvodah, Tehovec, Hotavlje, Danje. V Retečah in Žabnici sta ostala le najmanjša zvonova. Država

je plačala 45 kron za kilogram; prejšnje leto komaj 4 krone, kar tudi kaže ogromen padec vrednosti denarja. Odkupnino so spet v glavnem naložili v vojno posojilo.

Med stvarmi, ki jih ni bilo dobiti, sta se to leto znašla vino in sukanec (navoj je stal 5 K, pred pomanjkanjem pa 20 vinarjev). Zaradi pomanjkanja vina so zaprli gostilne na kolodvoru, Figelčevo⁴ in Hafnerjevo⁵. Blažeškova⁶ na Fari je bila zaprta že od 1915. Pojavili so se nadomestki za tisto, česa ni bilo. Namesto usnja iz goveje kože so ponekod strojili svinjsko. Čevlji so imeli lesene podplate. Ideje so ljudje dobili tudi v časopisih. Skoro vsak dan zvemo za kakšen recept: kako se napravi milo brez tolšče, kako se nadomesti zrnata kava z raznimi žiti, kako se napravlja sladkor iz koreninic, iz pese. Najbolj sloveči so pa nadomestki za tobak kakor volovji jezik, orehovo listje, robidno, malinčno ali pa jagodno perje, lapuh, bezgovo listje, pelin. Večji reveži so pa čikarji, nadomestki niso za nič, nekateri grizejo stare cevke od pip in jih pridno iščejo (Sorica).

Posledice vojske in tu nastanjenega vojaštva so bile še druge. V enem samem tednu sta umrli dve porodnici v lenarški fari. Brez dvoma zaradi neznosnih vojnih razmer. Med uršulinkami v Loki je razsajala griža. Dve od njih sta umrli. Po odhodu vojaštva so našli tudi več granat; nekateri so trdili, da so jih vojaki nalašč skrili pod rušje, da bi pri grabljenju eksplodirale. Nekega delavca iz Vaš je konec oktobra granata, ki jo je našel med potjo na delo, tako razmesarila, da je umrl. Še hujša je bila nesreča, katere posledice je istega dne videl Finžgar na poti v Ljubljano: eksplozija ročne bombe je ubila šest mož in konja. V Retečah so štirje domačini, od tega dva vojaka na dopustu, s polenom ubili stražmojstra Lösla. Zgodilo se je na velikonočni ponedeljek pred Tilhovo gostilno⁷. Tam so se domačini in vojaki že večkrat sporekli. Osumljene so odpeljali v preiskovalni zapor, stražmojstra pa pokopali v Škofji Loki.

Zaledje fronte

Številčnost vojaštva na Škofjeloškem je bila do priprav na začetek zadnje ofenzive na italijanski fronti običajna. Enote so se večinoma menjale, tako da so odhajajoče takoj zamenjale nove, prihajale pa so tudi že pred odhodom predhodnih. Vračale so se s fronte ali so bile tja namenjene, včasih pa so se tudi le selile iz kraja v kraj. Bile pa so tudi izjeme, saj je na primer na Godešiču bival k. u. k. Staffel 1517 dobro leto in pol, od avgusta 1915 do marca 1917.

Pred ofenzivami in med njimi na soški fronti je bilo tu prav gotovo več vojske kot sicer. V letu 1917 sta bili dve: deseta (12. maj - 5. junij) in enajsta (17. avgust - 15. september). Marca je bilo v Žabnici na primer vsaj 2000 vojakov, ki so prišli s Poljskega. Med njimi so bili tudi Slovenci. Aprila je bilo v loški okolici do 10.000 vojakov pohodnih bataljonov. Julija je bilo v žabniški fari še vedno okrog 2000 vojakov, v reteški pa blizu 4500⁸. Tudi sorški župnik je avgusta poročal, da je fara polno zasedena od vojaštva. Za cesarjev rojstni dan, 17. avgusta, je bilo v Retečah pri maši 10 kompanij (blizu 4000 vojakov). Maša je bila na godeškem produ, v kapelici, napravljeni prav za to priložnost. Po maši so ča

Narodnostna sestava se verjetno ni dosti razlikovala od tiste, ki je bila na fronti: viri navajajo dvakrat več pripadnikov jugoslovanskih narodov kot drugih avstrijskih narodov glede na številčno razmerje prebivalstva v monarhiji. Slovanov naj bi bilo 60%, 15-16% Madžarov, 13% Avstrijcev in Nemcev, 11% Romunov. Kronisti na Škofjeloškem so od Slovanov največ omenjali Bošnjake¹⁰, Poljake, Čehe, Hrvate (Slavonce, Dalmatince), manj Slovence, ki jih sicer ni bilo malo. Pred enajsto ofenzivo je bil pri Sv. Duhu nastanjen celjski 87. pešpolk. Ti vojaki so v predzadnji soški bitki branili vrh Sv. Gabrijela, kjer so v začetku septembra potekali najhujši boji (od njegovega prvega bataljona (800-900 mož) je ostalo živih samo 185 vojakov).¹¹ V Stari Loki je župnik hvalil manire Dunajčanov (39. brambovski polk), ki so tam bivali. Tudi češki Nemci so bili mnogo finejši od Ogrov (Sora). Madžari so bili grobi, po drugi strani pa zapeljivci in jih župniki niso marali. Poljaki so sloveli kot zelo pobožni, obenem pa so najbolj kradli. Najboljši so bili baje Čehi, Hrvati in Bavarci.

Težave, povezane z vojsko, so se to leto še povečale. Strelišča na Godešiču, med Drago in Gostečami, v Rakovniku in v Ločnici so bila nezavarovana; poleg pokanja so domačine motile tudi krogle, ki so včasih precej zgrešile cilj. V Retečah je krogla zadela okno v župnišću. Finžgar je zalotil vojake pri kopanju v reki. *Kamorkoli grem, vojakov mrgli. V Sori se jih koplje na stotine golih adamitov. Posredoval sem pri stotniku, da bi odločil posebna kopaljšča za vojake – ne ob cestah in mostovih, da bi usaj majčkeno mogli ohraniti še čut človečanstva in krščanskega sramu pri otrocih in dekletih. Obljubil.*

General Otto von Below

Predvsem se je povečalo nasilje vojakov. Bili so sestradani, disciplina je popustila. Medtem ko so prejšnja leta kradli skrivaj, so sedaj vdirali v shrambe in kleti, kradli ljudem pred očmi in jim zraven še grozili z orožjem. Pritožbe niso nič pomagale. V Retečah je ponoči hotel vojak vdreti v župnikovo spalnico. V Sori se je konec julija naselila enota s tovornimi konji, ki je prišla z rusko-poljske meje. *Ta štafel posebne vrste banda. Divji, ljudem grozili, pasli vse križem, kradli kot srake. Neki večer odvezali konje in jih na polje izpustili. Dekleta so jih ponoči lovila in uganjala. Pri kozolcih veliko škode: rž, pšenica, etc. Posredoval sem pri komandantu. Plačal vsem. Posredoval pri častnikih glede tatvine. Res so storili, kar se da. Ali vojaki lačni. Tudi krave po hlevih (meni) molzli po noči. Zajce pokradli, sadje vpricho gospodarja vse zeleno klatili. Po polju krompir (čisto negoden) vsekrižem kradli. S hribov se čuje: Tu vzeli prešiča, tam ovco, temu špeh, temu moko – denarja nihče ne krade. Klatijo se po hribih dezertarji, vojni ujetniki. Ljudje silno tožijo... (Sora).* Bili so nasilni tudi do žensk. Prav v sorški fari sta se zgodili dve posilstvi. Ena od žensk je zanosila. Finžgar ni mogel posredovati pri vojaških poveljstvih, ker so enote že odšle.

Obe ofenzivi na soškem bojišču tokrat nista hudo vznemirjali prebivalcev Škofjeloškega, saj sta obe potekali v glavnem na južnem delu, na Banjski planoti, okrog

Sv. Gabrijela ... *Gromenje topov se ne sliši to pot posebno hudo* (Sora). Uvod v drugo je bil napad italijanskih letal na Jesenice in Koroško Belo, 14. avgusta. O tem so kronisti precej pisali. *Grozen je bil prizor 14. avgusta, ko so prišli 14. caproniji spremljani od majhnih bojnih letal, ki so se svetila kot zločeste zvezde in jo vdarili čez hribe na Gorenjsko. Šumelo je kakor kadar pride velikanski vihar, trikrat so prišli ta dan, potem smo pa slišali, da so mislili bombardirati Jesenice, pa so zadeli Koroško Belo in pa gozd v bližini od Bele (Sorica). 14. 8. je letelo 12 laških zrakoplovov čez dolino, ko so šli Jesenice požigat. Okrog pol devetih dopoldne so se vračali. Trije avstrijski so jih napadli. To je bilo vrišča, strojna puška raglala. Nismo vedeli, da gre tako zares; mislili smo, da imajo avstrijski zrakoplovi kake vaje. Nad Jelovico so leteli precej nizko. Perdoclov France iz Rudna je tam delal z ruskimi ujetniki. Iz zrakoplova obrne proti njim strojinico in začne streljati. Zadel ni nobenega; hitro so šli pod smreke. Isti dan popoldne so videli zrakoplove, ki so požgali Koroško Belo (Selca). 30 bomb padlo. Nad Bledom boj laških in naših aeroplanov. Jesenice in Bela bombardirane. Bela pogorela (44 hiš) (Sora). Letalskih bitk je bilo še nekaj, posebno po preboju fronte. Najbolje so jih lahko opazovali v Sorici. Enkrat se je videl tudi rdeči aeroplan, kakor ga je imel Richthafen, sloveči nemški letalec. Že prej enkrat se je opazil laški aeroplan, ki je bil zadet zadi v rezervar, ko je prišel čez črto¹² – pa ni opazil. Čez Lajner se je sunkoma poganjal in v Bohinju, pri Nomenju je prišel na tla. Zajemljivo je na dalje bilo, kako so letalci streljali s strojnicami, ko so se peljali na ogleda ... Enkrat se je videl zračni boj, ko je bila že fronta pribita, gori nad Črnim vrhom so se spopadli laški aeroplan in pa nemški, Lah je podlegel, pa ne vem, kje je padel. Včasih se je zdelo, da aeroplani kar stojе, posebno, kadar so metali bombe na železnico Podbrdom. Detonacija od bomb je silno močna, tudi k nam se je slišalo, ko so padale, pa nič zadele razen uboge vasi Kuk¹³, ki je pogorela (Sorica).*

Ponekod že sredi avgusta, drugod šele sredi septembra so odšli zadnji avstroogrski vojaki. V Žabnico so takoj za vojaki sredi septembra prišli ruski ujetniki in začeli graditi železniško postajo na polju. Bilo jih je več sto.

Poleg ruskih so bili v okolici še romunski ujetniki. Sekali so drva za vojsko (pod Lubnikom). Veliko Romunov je pomrlo zaradi mraza in slabe hrane. Ujetnike so za delo najemali tudi posestniki, npr. Šemic v Ločnici.

Več ruskih ujetnikov je pobegnilo in so se skrivali po gozdovih ali senožetih. S hrano so jih preskrbovali kmetje. Taka primera sta opisala Finžgar za Vaše in selški župnik za Prtovč in Podlonk.

Prihod nemških vojakov in 12. soška bitka

Sredi septembra so prišli prvi nemški oddelki, najprej inženirci in provijant, za njimi sredi oktobra še topništvo in pehota. Kronisti so opazili predvsem dvoje: da imajo dovolj hrane in so dobro preskrbljeni z vsem potrebnim, ter da je odnos med oficirji in navadnimi vojaki bolj domač kot v avstroogrski vojski. Sprva jih je očaralo tudi njihovo drugačno vedenje. *Častniki zelo vljudni. Silna disciplina pri moštvu. Imajo vsega dovolj. Konje rejene, velikane. Moštvo dobro rejeno. Prav ničesar jim ne manjka. To se pravi: Od nas gre vse v Nemčijo – pri nas pa stradavec* (Sora). Sorški župnik je v Loki opazil njihov jedilnik. Dobivajo dobro hrano: kavo kruh, opoldne meso in 2 prikuhi, popoldne

kruh salamo, zvečer meso (konservo ali klobaso). Častniki jedo često z moštvom. Naši? Lakota, stradanje! Zakaj? Ali nam Nmec vse pobere, ali pa naša uprava in judic vse zapravi in oslepari. Župnik v Sorici je o njih napisal celo razpravo: *Obnašajo se silno samozavestno. Med seboj govorje dialektično, vendar znajo vsi pisмено nemščino, dialektov človek ne more razumeti – Berlinci in Šlezijci izgovarjajo g = j (Mojen = Morgen). Uredbo imajo izvrstno, pousod ob cesti postavijo stražnice, da vsak lahko dobi potrebna pojasnila. Na cesti pousod napise: Gutes Wasser – km naznanjeni na tablah, potem kje je bivak, opozarjajo šoferje na cestne ovinke. /.../ Postave so krepke, močne, jedo zjutraj veliko skledo črne kave, sladkorja nimajo, kruh je ržen in črn kot oglje, opoldne pa imajo večkrat zraven marmelade maslo. Pivo pogrešajo; za silo pijejo tudi vino. Tobakarji so vsi – iz vzhodne Nemčije kadijo cigarete, iz zapadne pa cigare, moštvo pa ima po večini pipe. Radi bi kadili naš tobak in naše cigare, pa ni mogoče, ker še za nas ni dosti. Sadje je dobro obrodilo, plačujejo 1 kg 1 K. Sadje ne režefo, ampak kar z olupki zgrizejo, to navado nima le moštvo, ampak tudi častniki.*

Opremo imajo izborno. Pešci nosijo na nizkih kapah – podobnih krožnikom, rdeč pas, ki je v vojski zakrit z belim trakom, ženijske¹⁴ čete in topništvo ima črn pas, konjeniki

Cesar Karel I. in najvišji komandanti Austro-Ogrske vojske

so različni. Za boj imajo težke jeklene čelade. Za Italijo so ustanovili posebno gorsko topništvo, čete imajo usnjate zaplate na kolenih in zadi. Čevlji so izvrstni. Poleg častnikov ima veliko podčastnikov browning pištolo in Zeiss-ov ali Görtz-ov trieder¹⁵. Vsak bataljon ima svojega fotografa, ki napravi slike od krajev, kjer so bili: v Sorici jim najbolj ugajajo skale – Donerskogeln. Konji so rejeni, videl sem konje zaplenjene v Belgiji in v Rumuniji, oprema konjska je naravnost krasna.

Vsi so prepričani, da Nemčija izide iz svetovne vojske kot zmagovalka. Veliko jih ima

odlikovanje, po navadi železen križec. Iz Avstrije se nekoliko norčujejo, da deli preveč odlikovanj. Nekaj posebnega – skoro bi rekel neke vrste manijo imajo, da bi vse porušili. Biciklisti pravijo, ko pridemo na Laško, ustrelimo v sode, da izteče vino. Prepričani so, da proderejo laško fronto. Kaj pa "Brückenkopt" pri Tolminu¹⁶? Če ne bo šlo z lepa, pa uporabijo plinaste granate in videli bodete, da pridemo naprej.

Pripovedujejo svoje doživljanje na raznih bojiščih. Posebno piko imajo na Angleže, Francozov ne souvažijo toliko, Flandrijo dobro pomnijo, kjer so stali po 14 dni do kolena v vodi. Srbov tudi ne morejo pozabiti, s katerimi so se bili za žive in mrtve. Kateri vojaki so najboljši? sem popraševal. Težko odgovorimo, videli smo dobre in slabe, vendar mislimo, da imajo Nemci še največ pravice, da jih prištevamo najboljšim, ker so disciplinirani in toliko inteligentni, da vsak ve, kaj mora storiti v danem položaju. Mogoče so govorili nekoliko "pro domo". V zasedenem ozemlju postopajo naravnost vandalično "im Feindesland"¹⁷ povedo o drakoničnih odredbah v Franciji in pa v Belgiji, pa tudi doma nastopajo, da morejo preživljati civilno prebivalstvo.

Ponosni so tako, da ne marajo prositi za nobeno stvar, če jim kdo kaj ponudi, radi vzamejo ali pa ukradejo ... Nemoralnosti ni bilo opaziti pri njih. Častniki so inteligentni ljudje, družabno taktični, v kolikor so stanovali v župnišču. Nekako mržnijo sem opazoval med katoliki južnih pokrajin in pa med protestantskimi Prusi. Katoliki so bili ponosni, da je državni kancler zaveden katoličan grof Hertling ...

V geografiji pa niso bili kaj podkovani. Nas so imeli za Lahe in prvo kar so popraševali je bilo, ali drži tukajšno ljudstvo z Italijanom.

Eden častnik – prostovoljec, 60 let star se je lotil reševati avstrijsko narodnostno vprašanje – pa revež ni mogel drugače kakor v strogo nemškem zmislu.

Oblasti niso pretirano pohitele z opozorilom na prihajajoče. Šele 26. septembra je okrajno glavarstvo v Kranju izdalo razglas občinam škofjeloškega sodnega okraja, v katerem jih opozarja na ogromno vojaštva, ki se bo nastanilo na tem območju. Naroča jim pospraviti poljske pridelke in sadje in iti vojaštvu čimbolj na roko, zavedajoč se, da je prišlo v naše kraje, da nas brani pred verolomnim sovražnikom! Verjetno je bil to tisti razglas, ki je Finžgarja zbedel, da je zapisal: *Župan je dobil celo vrsto navodil, kako se morajo naši ljudje Nemcem vesti!!*

Najprej so se pojavili v Žabnici. Za šolo so postavili velikanska skladišča, do njih speljali železniški tir in blizu čuvajnice naredili kolodvor "Unterfeichting". Napeljali so mnogožično telefonsko in telegrafsko povezavo med Kranjem, kjer je bilo armadno poveljstvo¹⁸, in fronto. Noč in dan so vozili vlaki in vozovi vse skupaj. Došlo je tudi do 30 težkih avtomobilov, ki so stali večinoma na travniku od župnišča do ceste. Odpravljalo se je vse na italijansko bojišče. Ceste so bile vedno tako polne drdrajočih vozov in avtomobilov ter vojaških transportov, da je prišel človek komaj komaj peš skozi in zelo je moral biti oprezen, da ni bil povožen ali zmečkan. Ne da se opisati to vrvenje. Finžgar je bil v začetku oktobra v Kranju. Piše: *Grozna vožnja. Prah – zaviti v oblake prahu, avtomobili drve gor in dol. V Kranju ni vode. Nisem mogel napojiti konja. Pri Žabnici stavijo lope za municijo. Postajališče. Vse prepreženo s telefonom.*

18. septembra je prišlo več nemških višjih oficirjev v uršulinski samostan na gradu (tam je bila še vedno bolnica) in zahtevalo nekaj preostalih prostih učilnic in drugih prostorov. Samostanska kronika navaja, da so v njih uredili pisarne nemškega vrhovnega

poveljstva (Generalstabes) in kartografskega poveljstva (Kartenkommandos).

V Reteče so prišli prvi nemški vojaki 19. septembra, in sicer telefonisti (Bau-Telefon-Abteilung). Sprva so dohajali oddelki avtomobilov, ki so imeli svoj prostor poleg Sovinca¹⁹ in Žerovca²⁰. Tri dni pozneje so bili v sorški fari in v naslednjih dneh zasedli ožjo in širšo škofjeloško in starološko okolico. Tu so gradili barake. *V Loki je bilo toliko nemškega vojaštva, da je bilo vse prenapolnjeno. Vse šole so bile z njimi zasedene, uršulinski grad in precej šolskih prostorov, tudi naš samostan jih je dobil ... (kapucinska kronika). Dohajali so z vsih front - Flandern, Rumunije, Galicije itd. Na Fari je bilo toliko vojaštva, da so vojaki spali po pečeh in celo v pečeh. ... Na Kalanovem²¹ hlevu je ležalo 50 Nemcev. Strop ni mogel nositi take teže in se je vdrl. V hlevu je bilo vse zmešano: vojaki in živina (Stara Loka).*

V Selca so prišli 22. septembra, v Luši pa jih omenjajo komaj 13. oktobra. *V Sorico jih veliko ne pride, večina gre po dolini, vendar pa tu in tam le najdejo pot gori - enkrat jih je bilo okoli 2-3 tisoč tu (Sorica).* Po Selški dolini so od avgusta popravljali in širili (etapno) cesto. Dela so potekala tudi v času velikih pohodov proti fronti in so bila končana komaj teden dni pred ofenzivo.

Tudi Poljanska dolina je bila polna vojakov. Do Gorenje vasi so prišli že 17. septembra in v enem tednu zgradili železniški tir (na konjsko vprego) od Škofje Loke do Hotavlj. Na Trati (Gorenja vas) so ustanovili vojaško bolnico, na Hotavljah je bilo skladišče granat.

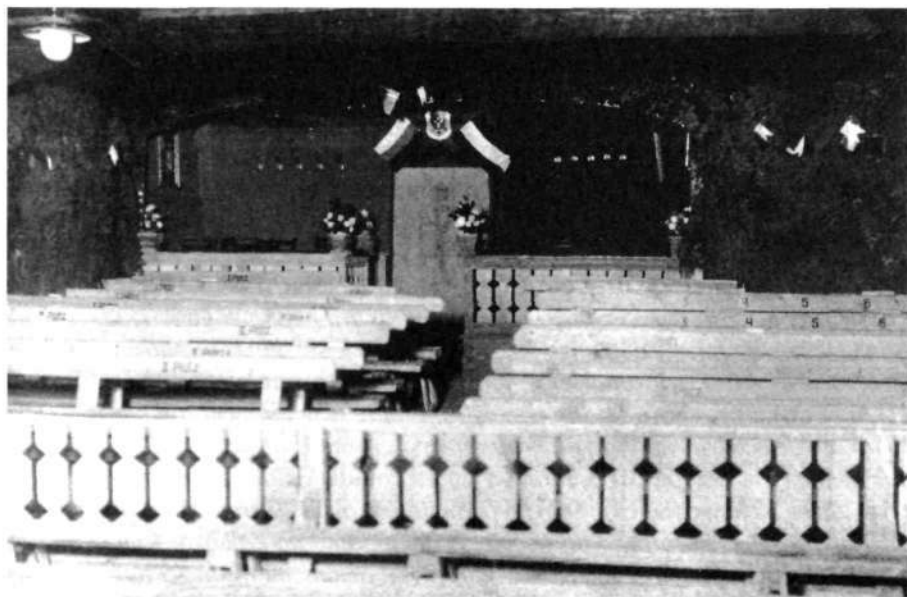
V Sori se je konec septembra naselil štab bataljona z majorjem in 12 častniki. Stanovali so v gasilskem domu in imeli s seboj tudi godbo. Pod Kozinovim kozolcem²² so imeli postavljen žaromet za nočno odkrivanje letal. V Dragi in v Dolu so bili minometalski vozovi, na Gostečah je bilo topništvo. Vse polno voz in konj. Vse prenočuje na prostem. Sekajo les, hoje, hrastiče. Nihče ne vpraša. Godi se velika škoda. V Stari Loki se je nastanilo poveljstvo 3. bavarskega bataljona kolesarjev. V kaplaniji so imeli telefonsko centralo, da se je kaplan lahko pogovarjal s samim nemškim cesarjem v glavnem stanu na Francoskem, je hudomušno zapisal Mrak.

V Šentvidu pri Ljubljani je bilo vojaško letališče in nekajkrat je v širši okolici prišlo do letalskih bitk. *V drugi polovici septembra so brneli dannadan neštevilni zrakoplovi nad našimi glavami. Včasih smo slišali tudi regljanje strojnic iz aeroplanov (Sv. Lenart). 24. septembra je bil boj v zraku. Opoldne več aeroplanov nad Soro. Slišali so se strelji v zraku. Boj 8 letal. Izid neznan. 25. 9. Letala krožijo nad nami (Sora) in zračni boj med Kranjem in Škofjo Loko. Italijani so sestrelili avstrijski aeroplan. Dva naša častnika sta s polomljenimi udi padla na tla in sta že čez par dni umrla v Šk. Loki, v vojaški bolnišnici (kapucinska kronika). Konec septembra: Aeroplani brenče v zraku. V Št. Vidu se prekucnil aeroplan. Par žensk mrtvih. Več ranjenih vojakov in gledalcev (Sora). Protiletalska obramba (top) je bila tudi v Hotavljah. Italijanska letala vsak dan švigajo nad nami. Kaj bo, ako se jim posreči vreči bombe v velikansko skladišče granat na Hotavljah. Nekaj laških bomb je že padlo iz aeroplanov, vendar, hvala Bogu, na kraje, kjer niso napravili škode (Gorenja vas).*

Kmalu domačini niso bili več navdušeni nad novo vojsko. Ker je bilo vsepovsod polno vojaštva, so ljudje jadikovali, zdihovali, sem ter tja begali, da so branili, kolikor se je dalo svoje premoženje, kajti kradli so in škodo delali ponoči in podnevu, če nisi dal rad so rabili tudi silo. Res strašni dnevi, ko nismo bili gospodarji, ampak samo gostači

v svojih hišah! Iz kozolcev so pobrali večinoma vse late, pokradli skoro vse kokoši, vzeli slamo, seno, deteljo tako, da živinorejci niso imeli skoro nič krme in je govedina silno stradala (Reteče). Reteški župnik se je tako bal za svojega pujsa, da ga je tri dni skrival v župnišču, zato ga je Finžgar v Sori nagajivo imenoval za kaplana. To in veliko drugih dogodkov tega leta je opisal v zgodbi Kronika gospoda Urbana in jo objavil v Domu in svetu²³. Le čas dogajanja je spremenil, tako da je zgodba potekala ob koncu francoske okupacije, leta 1813.

V Spodnjih Bitnjah in v Retečah so vojaki spali v cerkvi in naredili tudi nekaj škode. Starološki dekan Mrak je zapisal: *Mislili smo, da je nemška vojska strogo disciplinirana, toda bridko smo se motili. Nemci so nastopali med nami, kot bi bili v sovražni, ne pa v prijateljski deželi. Škoda, katero je v občini povzročila nemška vojska, je ogromna. Cenila se je vsaj na par stotisoč kron ...* V odnosu do žensk jim niso imeli kaj očitati. Predvsem so veliko kradli in bili pri tem tudi nasilni. *Vojaki – divjaki. Kradejo vse. Kurijo križem ognje. Vsa drva gredo z njimi. Seno, slamo, zeljnate glave po polju. Pri deželi²⁴ ukradli prešiča. Pri Hutterju vlomili in vzeli mast, krompir in kumare. Pri Knausu²⁵ na Sp. Senici*

Vojški kino Soške armade, november 1917

15 mer ovsu. Zid prekopali, da so prišli do krompirja. V gručah ljudi pretepali. Kovač ranjen na glavo. Če je kdo branil, nastavili mu puško. V Dolu pri Toncu²⁶ pretepli dekle. Vse križem hodijo prosit pomoči. Prosil majorja. Ni pomoči. Nemška kultura – divjaki, tatovi kur, ovac, in vsega. Oblastni, naduti, oholi. Ljudstvo jih primerja samo s hudiči. To je diluvijum. Brez moči smo in brez pomoči. Ni hiše, kjer ni joku. Ljudje bi dali vse – ko pa vidijo, kako se nalašč dela škoda, so obupani. žele si smrti – in spoznavajo: Proč od Nemcev! (Sora).

Konec septembra in v začetku oktobra je prišlo tudi nekaj avstroogrskih oddelkov:

skozi Selško dolino na fronto so šli Poljaki in Bošnjaki, v Soro pridejo topničarji iz Južne Tirolske. Selški župnik je opazoval številne tovrne avtomobile, ki so vozili tren na fronto. Podnevi so vozili provijant in lahke topove, ponoči (med 10. in 1. uro) pa težko topništvo.

Vedno bolj jasno je postajalo, da se pripravlja nekaj zares velikega. Govori se, da bo to ena največjih bitk: več milijonov se bo borilo (Sora). 16. oktobra so Nemci v uršulinskem samostanu prevzeli še preostale prazne prostore. Izpraznili so dekliški internat in vanj namestili 80 sester nemškega rdečega križa. Iskali so zatočišče za 35.000 ranjencev. Samostan je prispeval postelje in odeje.

Od sredine oktobra so vojaki prihajali množičneje. Spremljal jih je neprestan dež. 14. 10. *Ob velikem dežju peljali 50 avtomobilov granat (Selca). Noč od 16. na 17. oktober je bila grozna. Vse je sililo v hiše. Skoraj redno so prihajali po noči iz strahu pred sovražnimi zrakoplovi ... Na travnikih med cervkijo in cesto je bil popolen vojaški tabor (Žabnica).* V Reteče so med 17. in 24. oktobrom prihajale in odhajale različne formacije kar trumoma in navadno ponoči. Vsi travniki pri vaseh polni artilerije, vse hiše, podi polni vojakov. Najhujše je bilo menda v noči od 21. do 22. oktober.

19. 10. *zvečer začeli hoditi nemški vojaki in hodili vso noč mimo. Od Praprotna do Žabnice je (župnik) srečeval to karavano, tako da je iz Selc do Žabnice vozil 5 ur. Dež je šel vso noč, kar je mogel. Dober teden so hodili tako skoro vsako noč. Revež, kdor se je hotel iz Loke peljati po dolini gori. Niso ga pustili prehiteti. Lepo je moral v vrsto med nje (Selca).* Finžgar je bil 20. oktobra v Loki. Vso pot gledal razdejanje vojske. *Travniki pomandrani ... Atila s svojo kordo je bil ovčji pastirček! Ljudje donašajo spisane liste in naznanjajo škodo. Zares pravi vandalizem (Sora).* 21. 10. *zopet veliko avtomobilov granat. Od Soče po Baški dolini in od zgoraj po Selški je bilo tako vse zabasano vojaštva in priprav za ofenzivo.* 23. 10. *je prišel zadnji oddelek (Selca).* 23. oktobra je marširala 65. avstrijska divizija skozi St. Loko – od 5. do 10. ure neprenehoma. *Ljudje so jokali, ko so videli neštete množice iti v boj – v smrt. Ta dan je šel skozi St. Loko vojni poveljnik nadvojvoda Eugen. Pred Rihtarjem²⁷ je z generali na prostem obedoval (Stara Loka, isto kapucinska kronika).* *Ta dan popoldne je bilo vse polno nemških barak v Dolenji vasi, na Bukovici vse v šotorih in na Praprotnem in v soteski do prve hiše v soteski (pogled nanje kakor Izraelci v puščavi). Torej od fronte do tukaj je bilo vse napolnjeno. Drugo jutro so začeli ofenzivo (Selca). Dan po preboju se je okoli 10. ure zjutraj pripeljal presv. cesar Karol I. skozi Staro Loko na bojišče. Prišel je samo do Zaliloga. Tam je bila cesta na Podbrdo s trenom tako zastavljena, da cesarski avtomobil ni mogel naprej. Cesar se je moral obrniti (Stara Loka).*

Ofenzivo so kronisti popisali precej skopo. Vsi so pričakovali grom in bobnenje, pa ni bilo nič posebnega. *Ponoči ob 1h začeli z bobnečim ognjem, ob 7h napad. Čudno, da se sedaj ni skoro nič slišalo streljanje. Popred je bilo pa pri vsaki laški ofenzivi toliko grmenja; sedaj pa skoro nič čuti (Selca).* *Pričakoval sem kakšno izvanredno kanonado, pa ni bilo usega tega ... Vendar zvemo hitro; laška fronta med Tolminom in Kobaridom je predrta. Lah se umika, čete v Tirolah in na Koroškem napadejo in potisnejo sovražnika nazaj – pri Gorici se sam umakne brez posebnih bojev. Slovenska zemlja je rešena verolomnega soseda. Hvala Bogu! Laha pa ženejo za Tagliamento in potem nazaj k Piavi.* 12. *soško bitko je izgubil Cadorna in s tem tudi svojo mesto kot*

generalissimus in na njegovo mesto je prišel Diaz²⁸ (Sorica). Konec oktobra so v Stari Loki naredili zahvalno procesijo v Crngrob.

Ofenziva se je v resnici začela ob 2. uri ponoči s topniškim obstreljevanjem območja med Bovcem in Sočo. Plinske granate so zelo hitro uničile italijanski odpor na tem področju. V borih pol minute je plin pomoril več kot 1000 mož 3. bataljona 87. polka italijanske brigade Friuli. Poleg mrtvih vojakov so napadalci pozneje našli konje in celo podgane. Bovec je bil skoraj porušen. Grozljiv prizor apokaliptičnega ognja je slepil in navdajal z grozo in strahom celo napadalce, je zapisal Vasja Klavora v knjigi Plavi križ.²⁹ Ob pol petih zjutraj so napadalci nehali z obstreljevanjem, vendar še niso verjeli v svoj uspeh. Med pol sedmo in deveto dopoldne so ponovno obstreljevali in okrog sedmih, ko so napadali s topovi in minometi vseh kalibrov, se je moralo strašno bobnenje prav dobro slišati tudi v zaledje. Ob devetih je napadla pehota in ob desetih je bila fronta nad Bovcem prebita.

Po prvotnem načrtu naj bi napadalci Italijane potisnili do Tilmenta, vendar so se zaradi nezmožnosti obrambe sami umaknili še dlje. Šele ob Piavi jim je uspelo povezati razkrojeno armado. Že konec oktobra so začele Italijanom prihajati na pomoč zavezniške divizije s težkim topništvom. Zaradi Italije so 7. decembra Združene države Amerike napovedale vojno še Avstro-Ogrski.

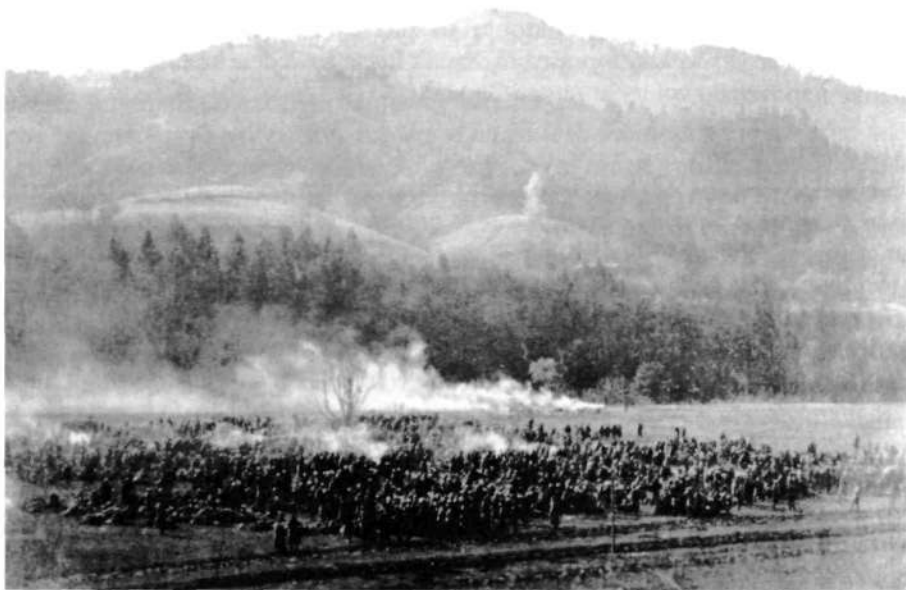
Italijanski ujetniki

Na dan po preboju je bilo tudi že znano, da so zmagovalci zajeli ogromno ujetnikov. *Zvečer je že prišlo poročilo s fronte, da se je napadalni sunek posrečil in da je bilo prvi dan ofenzive ujetih 10.000 Italijanov (Stara Loka). Z njimi so se najprej srečali v Sorici. Po cestah se začno valiti dolge, dolge vrste vjetnikov. Vsi so veseli in zabavljajo čez svojo vlado, tudi laški častniki se hudojejo nad vodstvom, da niso bili obveščeni, da bi se bili pravočasno rešili. Avstrija in Nemčija niso bile pripravljene na toliko število vjetnikov, zato niso imele dovolj hrane za toliko ljudi. Rekvirirajo kotle in kuhajo zanje, vendar veliko jih ne dobi jedi. Nemci postopajo trdo z ujetniki ... Soričani gredo k cesti in čakajo, kdaj pridejo vjetniki. Seboj vzamejo kruh, sadje in potem barantajo, za ure, verižice, prstane, za lire, katerih pa nič kaj ne marajo, za pelerine. Nekateri postopajo umazano, pa ljudje mislijo, da je v vojski vse dovoljeno.*

Prvi ujetniki so prišli skozi Selško dolino do kolodvora v Žabnici v soboto, 27. oktobra. V Selcih in Stari Loki so se pojavili popoldne in zvečer. Hodili so v vrsti po dva in dva. *Sami prtljagovci, sestradani, strgani, brez obuval. Ljudstvo je reklo, da se Nemcem ni posebno treba postavljati, ako so polovili nekaj tisoč tacih sirot (Stara Loka). Ob poti so za hrano prodajali borno imetje. Ljudem so se smilili in jim dali jesti. Pa večinoma nemški vojaki stražniki niso pustili. Seveda, če bi jih pustili na njivo, bi hitro izginiła repa z nje. Lačni so bili nekateri tako, da so jedli repno perje. Iz njiv je šla repa in repnjak, korenje s korenovcem in štori. Nekateri domačini so tudi izrabljali te razmere. Za malo jabolke ali drugih jedil so sprejemali koce, ki so jih imeli ujetniki za ogrinjalo. Nosili so sadje tudi iz hribov in ob cesti čakali ujetnikov. Posebno slabi so bili prvi ujetniki, sestradani in razcapani; poznejši so imeli lepo obleko in tudi bolj okrogli, znamenje da je bilo (tudi) pri Lahih bolje v zaledju kakor v fronti. Ujetniki so bili večinoma prijazni kolikor so sploh smeli biti (Selca).*

Prihajali so tudi po Poljanski dolini. Omenja jih le poljanski župnik; tudi on pravi, da so bili grozno sestradani.

Namenjeni so bili v Žabnico, kjer jih kmalu niso imeli več kam dati. 28. oktobra jih je bilo okrog 40.000. *Od petega do osmega novembra smo imeli le v naši župniji ca. 47.000 laških ujetnikov (kar jih je pa sploh se v Žabnici mudilo, jih je bilo gotovo do 100.000). Deževalo je skoro neprenehoma. Od Žabnice do Bitnja so stali v silnem blatu po dnevi in po noči na polju desno od ceste, zastraženi med drugim od strojnih pušk. Ni bilo drugače, da je moral župnik na prošnjo nem. krajnega komandanta (stotnik, v civilu profesor, g. Liebisch) dati za vjete ital. častnike in duhovnike odpreti spodnjebitenjsko cerkev, da so ondi vedrili. Okoli tukajšne župne cerkve in župnišča in po bližnjih travnikih je ujetnikov vse mrgolelo. Da so vse pomendrali, je jasno. Župnišče je bilo vsak dan, zlasti pa po noči, kar od stotin ujetnikov oblegano. Škode so naredili ogromno. Kar je bilo lesenega, so vse skurili (skoraj vsi kozolci so izginiti). Netroj ognjev*

Italijanski ujetniki v okolici Škofje Loke, jeseni 1917

je gorelo cele noči. Grelji in sušili so se pri njih in kar so dobili po polju, kuhali v svojih skledah. Vpitje je bilo neznosno. Marsikateri ujetniki so imeli denar in drugo robo (blago, sukno, ure itd), seveda v vojski večinoma nakradeno, in so kupovali in zamenjevali za živež. Polagoma so Nemci začeli pošiljati ital. voj. ujetnike na Nemško. Oddahnili smo se tedaj vsi. Le nekaj jih je ostalo pri voj. magacinu kot delavci. V bit. cerkvi so se hoteli udomačiti in pripraviti prezimovališča. A pisec se je pritožil in se je cerkev morala izprazniti (Žabnica).

Podobno je bilo v drugih ujetniških taboriščih, na Praprotnem in na Kamnitniku.

Sestradani ujetniki so hodili tudi po okolici prosit jedil. Zlasti ob nedeljah so jih kar pripeljali njihovi pazniki po vaseh in so šli od hiše do hiše. Ljudem so se smilili in so jim dajali posebno krompirja. Ko so pa le prišli nedeljo za nedeljo, so jih morali pa le odpustiti prazne. Šli so daleč do Podlonka in do Javorjev (Selca). V Stari Loki je tri mesece prebival kot ujetnik duhovnik Bancalari iz župnije Bobio. Na gradu so ujetniki pomagali čistiti in preurejati prostore, iz katerih je odšla vojaška bolnica.

Samo po Selški dolini je šlo – po selški kroniki – 80.000 ujetnikov (največ baje 5. in 6. novembra). V Žabnici je bilo vseh pasantov v začetku novembra blizu 100.000, starološki dekan pa je malo pozneje trdil, da je v bitenjskem taborišču 145.000 ujetnikov. V Žabnici je bilo pokopanih tudi 16 umrlih Italijanov. *Umrli so deloma vsled onemoglosti, deloma vsled ranitve po strelih. Nekoč se jih je nekaj razposajeno, uporno obnašalo v množici, pa so morali plačati z življenjem to upornost.*

Po preboju

Kmalu pridejo avtomobili, preje so se videli avstrijski z železnimi šinami, Nemci imajo še gumijevе obročē, sedaj jih pa veliko zaplenijo v Italiji še s pravim kavčukom. Koliko blaga izvozijo, dalje vina, olja, moke, kave, kotenine, vrvi, žice, mila. Ljudje ob cesti tu in tam kaj kupijo, avstrijski avtomobili so pod kontrolo, Nemci se pa ne brigajo za avstrijske določbe (Sorica). Z zgornjega konca Selške doline, predvsem iz Podlonka in Sorice so začeli ljudje na zimo 1917/18 hoditi sami na fronto. Prvi so šli iz radovednosti, ko pa so videli, da se jim splača, so začeli množično odhajati na Tolminsko stran. Domov so prinašali blago, odeje, obutev, spodnje perilo, šotorska krila, telefonske žice, celo orožje. *V kratkem času je fara oblečena v zelenkastosivo laško obleko. Vse drvi na fronto, začne se pravcato romanije na Mrzli vrh, Krn, Mengarje, Ježo, Kolovrat, Banjšico, drugi pa gredo k sv. Luciji in pokupijo od vojakov – Bošnjakov, ruskih ujetnikov marsikak predmet. Ko bi tega ne bilo, bi bile nekatere družine skoro nage ... (Sorica).* Navadno so hodili v skupinah, vodil jih je kak preizkušen frontar, ki je to pot že večkrat opravil. Do Mosta na Soči so se peljali z vlakom, nato ponoči peščili v hrib. Prenočevali so v podrtih hišah ali vojaških barakah. Vojska je sicer kmalu začela stražiti fronto, pregledovati vlake, tudi na Petrovem Brdu so postavili stražo, toda ljudje niso izgubili upanja. *Skoro bi sešel Soričane na prste ene roke, ki niso bili šli po blago v fronto. V začetku je ljudi sila priganjala, da so napravili obleko otrokom - potem so začeli pa špekulirati, sami so se oblekli, nato so začeli pa nositi blago okoli kakor nekdanj havzirarji v Martinj vrh, Javorje, Žetino in so ga dajali za žito (Sorica).* Posledica je bila tudi ta, da so ljudje dobili orožje. Soriški kronist piše, da so ga imeli v vsaki hiši. *... po vaseh poka cel dan, posebno ob nedeljah se nadebudna mladina zabava s streljanjem.*

Glavnina nemške vojske je v okolici Stare Loke ostala do začetka decembra. Takrat se je – po sedemindvajsetih mesecih – izpraznil tudi loški grad. Ljudje so bili silno veseli njihovega odhoda. Sicer so se Nemci zadrževali tod okoli še do spomladi 1918, kljub temu je kronist zapisal: *Ljudstvo jim je voščilo srečno pot. Naj bi se nikdar več ne povrnilo v našo slovensko zemljo (Stara Loka).*

Literatura

- Stoletje svetovnih vojn, Prva svetovna vojna 1914–1918.* Ljubljana 1981.
 Gordon Brook Shepherd, *Poslednji Habsburžan.* Ljubljana 1972.
 Vasja Klavora, *Plavi križ.* Ljubljana 1991.
 Jurij Mušič, Obramba na Soči v letih 1915–1917. *Kronika 1966*, št. 1–3.
 Fran S. Finžgar, Kronika gospoda Urbana. *Dom in svet 1917*, št. 20, 24, 29.
 Fran S. Finžgar, Leta mojega popotovanja. *Zbrana dela*, Ljubljana 1957.
 France Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki III., Stara Loka in njene hiše.* Ljubljana 1996.

Opombe

- ¹ Zadeva je pozneje dobila ime afera Sixtus – po Karlovem svaku, belgijskem princu Sixtusu, ki je bil posrednik med antanto in Karlom.
² 24. avgust.
³ Po popisu je bilo leta 1910 v občini 3662 prebivalcev.
⁴ Fojkar ali Vilfan, Stara Loka 19.
⁵ Anton Hafner, Stari Dvor 18.
⁶ Jelovčan, Stara Loka 12 (*Štukl, Knjiga hiš III., str. 143*).
⁷ Danes gostilna Pri Danilu; tedaj lastnik Franc Prelesnik, Reteče 19.
⁸ Koliko so štele kompanije, ki so prihajale, je težko reči; predvojna formacija naj bi imela okrog 250 mož, po podatkih kronistov pa lahko sklepamo, da je bilo med vojno v njih vsaj 350 do 400 mož. Tako je bilo tedaj v Retečah, Gorenji vasi in Zg. Senici 5 kompanij in en štafel, pa je župnik zapisal, da je bilo preko 2000 vojakov (*Staffel* kot enota za oskrbovanje je bila manjša enota, štela je v miru od 45 do 140 mož). Na Godešiču bilo še 6 kompanij in 2 "štafelna".
⁹ Finžgar jih imenuje tudi vozataji (glej *Leta mojega popotovanja*).
¹⁰ Vojaki 4. bosansko-hercegovaškega polka.
¹¹ Povzeto po Mušič, Obramba na Soči ..., *Kronika 1966*.
¹² Frontna črta.
¹³ Vaš na Banjski planoti.
¹⁴ Inženirske.
¹⁵ Vrsta daljnogleda.
¹⁶ Tolminsko mostišče.
¹⁷ V sovražni deželi.
¹⁸ 14. avstrijsko-nemška armada z generalom Ottom von Belowom na čelu. Poleg 8 avstrijskih pehotnih divizij je združevala še nemške: 7 pehotnih divizij, lovske bataljone, topništvo, minometalce, letala.
¹⁹ Sovinc, Stara Loka 37 (*Štukl, str. 204*).
²⁰ Selak, Stara Loka 68 (*Štukl, str. 228*).
²¹ Žagar, Stara Loka 53 (*Štukl, str. 174–176*).
²² Dolinar, Sora 17.
²³ *Dom in svet 1917*, št. 20, 24, 29.
²⁴ Deželna pristava na Robežu. Zanj je med vojno skrbel Finžgar.
²⁵ Poljanec, Sp. Senica.
²⁶ Jamnik, Dol.
²⁷ Lastnica Mina Jugovic, Stara Loka 2. Hiša je stala ob cesti v Železnike, pozneje je bila podrtá (F. Štukl, *Knjiga hiš III., str. 166, 167*).

²⁸ Armando Diaz, do 9. novembra, ko je zamenjal Cadorno, je bil poveljnik armadnega zbora.

²⁹ Iz te knjige povzemam opis 12. soške bitke.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Erste Weltkrieg Aus Pfarrchroniken

Man zählte schon das vierte Kriegsjahr und die Bevölkerung war erschöpft. In den Großstädten herrschte großer Hunger und das war einer der bedeutendsten Gründe für die Antikriegsstimmung auf beiden Seiten, sowohl auf der Seite der Atlantik als auch bei den Mittelmächten. Der österreichische Kaiser Karl I begann sich im Eiltempo um Frieden zu bemühen, aber seine Bemühungen scheiterten. Der Krieg wurde sogar noch komplizierter, weil ihm im April auch die USA beitrug. Im Bereich Škofja Loka brachte die Bevölkerung neben dem Mangel noch die immer wildere und frechere Armee zur völligen Willenlosigkeit. Außerdem, daß die Armee oft requirierte, stahlen einzelne Soldaten, sie überfielen Einheimische und vergewaltigten Frauen. Die meisten Fälle der Militärgewalt hat in der Pfarrchronik Fran S. Finžgar, der Pfarrer in Sora bei Medvode, beschrieben. Er hat darüber in Dom in svet /die Chronik von Herrn Urban/ geschrieben. Die Geschichte hat er aber in das letzte Jahr der französischen Okkupation 1813 versetzt.

Bis September wechselten sich in der Umgebung von Škofja Loka österreichische Truppen, dann kamen die deutschen. "Die große Schlacht", deren Ziel es war, die Frontlinie zu unterbrechen und die Italiener bis Tilment zu vertreiben, bereitete sich vor. Den deutsch-österreichischen Verbündeten gelang es, die Italiener noch weiter bis zum Fluß Piave zu vertreiben. Die Folgen spürte auch Škofja Loka. In den ersten Tagen nach der Schlacht strömten durch die beiden Täler bis Žabnica die Horden italienischer Kriegsgefangener. Die Front wurde aufgegeben, was besonders den Einwohnern vom Obertal von Selščica materiell zugute kam. Die Leute brachten Bekleidung, Schuhwaren, Werkzeug und andere Sachen nach Hause, sogar Waffen. Im nächsten Jahr 1918 begannen von der Front die Truppen der österreichischen Armee zurückzukehren und das brachte der Bevölkerung neue Sorgen.

Von großer Bedeutung war die Einberufung des Parlaments in Wien, im Mai 1917. Die unterdrückten Völker, vor allem Tschechen und Südslaw, haben ihr Bedürfnis nach einer föderalen Staatsordnung vorgebracht. In Slowenien verlief ab Ende Mai eine Deklarationsbewegung, womit die Bevölkerung die Tätigkeit des Jugoslawischen Klubs /eine Verbindung politischer Vertreter der Südslawen/ begeistert unterstützte.